

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Teze disertační práce

Fotografická tvorba spisovatele, cestovatele a diplomata Jana Havlasy

**Photographic work of writer, traveller and diplomat Jan
Havlasa**

Autor:	MgA. Adam Kencki, Ph.D.
Studijní program:	Výtvarná umění P8206
Studijní obor:	Multimedia a design 8206V102
Školitel:	doc. MgA. Jaroslav Prokop
Oponenti:	prof. Mgr. Jiří Siostrzonek, Ph.D. Mgr. Helena Maňasová Hradská, Ph.D.

Zlín, listopad 2024

© Adam Kencki

Vydala **Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně** v edici **Doctoral Thesis Summary**.
Publikace byla vydána v roce 2024.

Klíčová slova: *Fotograf, fotografie, cestovatel, cestopis, literatura*

Key words: *Photographer, photography, traveller, travelogue, literature*

Plná verze disertační práce je dostupná v Knihovně UTB ve Zlíně.

ISBN 978-80-7678-296-9

Abstrakt

Jan Havlasa patří dnes spíše k pozapomenutým osobnostem československé kultury 20. stol. Autor několika desítek cestopisů a románů, bývalý diplomat v Brazílii a Chile, člen opiové komise Společnosti národů, přírodovědec a milující manžel byl rovněž vášnivým amatérským fotografem. Fotografie mu nesloužila pouze k dokumentaci dvou cest kolem světa a návštěv dalekých krajů, ale také jako vizuální pomůcka při psaní a ilustrování knih, doprovod cestopisných přednášek nebo jako suvenýr, kterým obdarovával své přátele fanoušky, s nimiž byl po celý život v častém korespondenčním styku. Fotografováním zaznamenával každodenní chvíle trávené se svou ženou, odpočinek i práci na zahradě, která byla pro oba velmi důležitá. Havlasa zachycoval v první polovině 20. stol. na svých amatérských, ale krásných fotografiích exotické kraje a jejich obyvatele u nás tehdy ještě ne tak dobře známé. Za svého života byl svědkem významných událostí i postupného pomalého proměňování krajiny, měst a lidskéhožití, jež svým fotoaparátem, spolu se svou ženou, dlouho dokumentoval. Havlasovo dílo je poměrně rozsáhlé a velmi pestré. Cílem této disertační práce je analyzovat fotografickou část jeho pozůstalosti nejen po stránce obsahové, ale i v kontextu doby, ve které žil.

Abstract

Jan Havlasa belongs to the forgotten personalities of 20th century Czechoslovak culture. Author of dozens of travelogues and novels, former diplomat in Brazil and Chile, member of the Opium Commission of the League of Nations, naturalist, and loving husband, he was also a passionate amateur photographer. Photography served not only to document his two trips around the world and visits to far-off lands, but also as a visual aid for writing and illustrating books, to accompany travel lectures, and as a souvenir to present to friends and fans with whom he was in frequent correspondence throughout his life. He used photography to record the everyday moments spent with his wife, resting, and working in the garden, which was very important to both. In the first half of the 20th century, Havlasa captured exotic lands and their inhabitants, not yet well known in this country, in his amateur but beautiful photographs. During his lifetime, he witnessed great events and the gradual slow transformation of landscapes, cities and human life, which he documented with his camera, together with his wife, for a long time. Havlasa's work is quite extensive and very varied. The aim of this dissertation is to analyze the photographic part of his legacy not only in terms of content, but also in the context of the time in which he lived.

Obsah

Úvod a cíle disertační práce	6
1. Současný stav řešené problematiky	8
2. Pozůstalost.....	10
3. Historický kontext	13
4. Havlasova fotografická tvorba:	18
Závěr	28
Přínos práce pro vědu a praxi	30
Seznam použité literatury	31
Seznam obrázků.....	37
Přílohy.....	38
Odborný životopis autora	38

Obrázek 1 Ha 3244 Jan Havlasa, „Bohemian novelist“, fotografie Louise Fleckensteina, poč. 20. stol.¹

¹ Tento portrét Jana Havlasy byl otištěn s titulkem „*Jan Havlasa, Bohemian novelist*“ v *The American annual of photography* v roce 1913. Online. In: *The American annual of photography*. 1913. Tennant and Ward, New York, 2011, s. 62-63. Dostupné z: <https://archive.org/details/americanannualof27newy/page/62/mode/2up?q=Jan+Havlasa>. [cit. 2024-07-13].

Úvod a cíle disertační práce

Jan Havlasa patří k dnes již zapomenutým postavám dějin Československa. Byl nejen zastáncem a velkým propagátorem samostatného Československa, ale také prvním československým diplomatem v Brazílii, členem tzv. opiové komise Společnosti národů, přírodovědcem, autorem mnoha cestopisů a románů, ale také vášnivým fotografem.

Cílem této disertační práce je analyzovat Havlasovu fotografickou tvorbu a zasadit ji do kontextu doby, ve které žil – tj. do přelomu 19. a 20. stol. a první poloviny 20. stol. Ve své práci představím, co a jak v jednotlivých etapách svého života fotografoval, za jakým účelem snímky pořizoval a jak s nimi dále pracoval a nakládal.

K dosažení tohoto cíle jsem si definoval čtyři hlavní výzkumné otázky. Nejprve v historickém kontextu vysvětlím, jaké byly *Předpoklady vzniku cestovatelské fotografie*, tzn. podmínky vzniku a samotný vývoj cestovatelské fotografie a její technologický rozvoj, a dále představím různé *Podoby cestovatelské fotografie*, možnosti a způsoby použití od roku 1839 do začátku 20. stol. Během desetiletí od představení vynálezu fotografie se totiž postupně měnilo jednak samotné nazírání na fotografii, ale také její využití. Zatímco v prvních desetiletích sloužila cestovatelská fotografie svou domnělou objektivitou především jako obrazový důkaz potvrzující například pravdivost bible, s postupem času začala sloužit také jako nástroj vědy, turismu i kolonizace. S technologickým rozvojem a postupnou demokratizací média a vznikem volného času se kromě profesionálního (komerčního) fotografa cestovatele a uměleckého a vědeckého fotografa cestovatele objevuje také nový typ fotografa. Jde o typ amatérského turisty fotografa, který svou cestovní a turistickou fotografií nenaplňuje objevitelské ani vědecké ambice. Slouží mu pouze jako vizuální důkaz vlastní přítomnosti na daném, často exotickém místě.

Dříve než vysvětlím, *Jak se vyvíjela cestovatelská fotografie v českých zemích do roku 1900*, krátce popíšu samotný zájem o cestovatelství a postupný vznik moderního cestovatele. Samotný vývoj české cestovatelské fotografie rozdělím do několika částí. Nejprve představím nepříliš známou generaci cestovatelů-fotografů českého původu Emanuela von Frierdrichsthala a Václava Cífků, ale také neznámého fotografa s českými kořeny Alexandra Sandora Svobodu. Dále se budu věnovat cestujícím sběratelům fotografií Jindřichu Vávrovi a Ervínu Dubskému, kteří sloužili u rakouského námořnictva a fotografie sbírali, ale sami zřejmě nikdy nefotografovali.

Mezi české cestovatele, vědce a dobrodruhy druhé poloviny 19. stol. jsem zařadil úspěšného komerčního fotografa Raimunda Stillfrieda von Rathenitz,

který měl velký vliv na vývoj japonské fotografie, objevitele pramenů řek Eufrat a Tigris Josefa Wünsche, který začal fotografovat až na sklonku své vědecké cestovatelské činnosti, profesionálního turistu Josefa Kořenského, který fotografie pro své knihy a přednášky nakupoval, Enriqa Stanka Vráze, našeho nejznámějšího dobrodruha a fotografa, a orientalistu Aloise Musila, objevitele figurální výzdoby v raném muslimském umění v dnešním Jordánsku, který použil fotografie jako důkazního materiálu k podložení svých objevů. Prostor věnuji krátce také vlivu cestovatelské a cestopisné fotografie na formování českého národa během závěrečné fáze národního obrození.

Z Havlasových vrstevníků na cestách jsem pro srovnání s Havlasovou tvorbou a jeho přístupem k fotografickému médiu vybral lovce a organizátory loveckých výprav Richarda Štorcha a jeho kolegu Bedřicha Machulku, přítele Jana Havlasy geografa Jiřího Viktora Daneše, botanika Karla Domina a botanika a etnografa Alberta Vojtěcha Friče.

Po stručném resumé Havlasova života rozdělím následně jeho fotografickou tvorbu do jednotlivých období, která zároveň víceméně korespondují s jeho životními etapami. V každé z nich si budu všimnout jeho tvorby po stránce fotografické, tedy jakým byl fotografem, zda se v průběhu let nějakým způsobem vyvíjel, ale hlavně po stránce obsahové co se námětů týče. Na konci kapitoly na základě zjištěných poznatků na několika příkladech ukážu, co a jak Jan Havlasa během svého života fotografoval, jak se svým fotografickým archivem dále nakládal a k čemu fotografie používal. V závěru práce se pokusím zodpovědět na hlavní výzkumnou otázku, tj. shrnu nejdůležitější zjištění a poznatky z jednotlivých období Havlasovy fotografické tvorby a pokusím se definovat, *Jakým fotografem-cestovatelem Jan Havlasa byl?*

Nejvhodnější metodou zpracování dat k zodpovězení výzkumných otázek je v případě této disertační práce kvalitativní obsahová analýza dokumentů. V tomto případě se jedná pouze o sekundární zdroje. Jan i Elsie Havlasovi zemřeli v polovině 20. stol., resp. Elsie v roce 1957 a Jan Havlasa v roce 1964. Nezanechali po sobě žádného potomka a nejsou již známi ani žádní přímí příbuzní, odpadá tedy možnost pracovat s formou dotazování či rozhovoru a přístup k primárnímu zdroji informací tak není možný. Obsahová analýza je vhodným nástrojem k sestavení Havlasova fotografického životopisu, hodí se totiž k uspořádání velkého množství stejnorodého materiálu.

K rozčlenění jednotlivých fotografických archivů, deníků, korespondence a dalších publikací je aplikován postup biografické metody, která patří do skupiny analytických výzkumných metod. Použitím biografické metody bude nejlépe možné sestavit Havlasův fotografický životopis, chronologicky určit lokace jednotlivých životních etap a důležitých událostí, kterých byl za svůj život svědkem, a správně je propojit s relevantními částmi fotografické pozůstalosti.

Sbírané analyzované dokumenty a materiály je možné roztrždit na primární a sekundární. Do primárních lze zařadit Havlasovy vlastnoruční zápisky, deníky, dopisy a záznamy. Mezi sekundární se řadí materiály, které prošly transformací, dopracováním apod. Jedná se například o Havlasovy knihy, novinové články, odpovědi na dopisy, ale hlavně veškerý fotografický archiv, který prochází transformací již ze své podstaty.

1. Současný stav řešené problematiky

Fotografická tvorba Jana Havlasy doposud nebyla podrobně analyzována a komplexně zpracována. Od roku 2004 bylo napsáno několik diplomových a magisterských prací věnujících se různým aspektům Havlasova života, ať už se jedná o jeho literární činnost či vztahy ke konkrétním zemím, ve kterých delší dobu pobýval, například jako diplomat. Některé práce zmiňují Havlasovu fotografickou tvorbu pouze velmi okrajově, zatímco ostatní jí nevěnují prostor vůbec žádný.

Havlasovi se jako prvnímu ve své diplomové práci *Jan Havlasa: život a dílo českého cestovatele a diplomata* věnoval v roce 2004 Karel Kučera. Podařilo se mu sestavit podrobný životopis Jana Havlasy. Čerpal hlavně z archivu Památníku národního písemnictví, Náprstkova muzea a Archivu Ministerstva zahraničních věcí a měl také možnost v letech 2002–2003 vést rozhovor s Havlasovou neteří Evou Provazníkovou, dcerou Vladimíra Klecandy (Havlasova bratra).

V diplomové práci je popsán Havlasův život, země, které navštívil, a jeho literární, politická a přednášková činnost. Autor čerpal hlavně ze strojopisu Miloslava Haluzy, který je uložen v dosud nezpracované části pozůstalosti Jana Havlasy v depozitáři Památníku národního písemnictví v Litoměřicích.

Kučera se bohužel téměř nezmiňuje o Havlasově fotografické činnosti a ze seznamu zdrojů vyplývá, že vůbec nečerpal z části pozůstalosti uložené v Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Diplomová práce Karla Kučery se však ukázala jako hodnotný zdroj, který pomohl při ověřování informací o životě Jana Havlasy, a to hlavně díky rozhovorům s jeho neteří Evou Provazníkovou.

Složení fotografické pozůstalosti se ve své bakalářské práci *Fotografická část pozůstalosti Jana Havlasy* z roku 2006 dosud věnovala pouze Kateřina Telišková. Ta si však všímá hlavně roztržení obrazové pozůstalosti uložené v Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně (dále jako Archiv H+Z) do různých kategorií a také uložení pozůstalosti (místo, podmínky skladování, základní kategorizace). Velmi okrajově nabízí srovnání jeho literárního cestopisného díla s jinými českými autory, bohužel bez hlubší kontextuální analýzy fotografického díla samotného.

Bakalářská práce Kateřiny Telíškové obsahuje řadu nepřesností co se týče rozdělení Havlasovy pozůstalosti podle navštívených zemí a bohužel ani uváděné počty pozitivů a negativů a fotografických pohlednic neodpovídají skutečnosti, nebo došlo k jejich chybné kategorizaci.

V bakalářské práci *Vývoj českého zájmu o Japonsko – se zaměřením na přelom 19. a 20. století* z roku 2008 věnuje Havlasovi jednu kapitolu Tereza Procházková. Ta si všímá hlavně literární tvorby Jana Havlasy. Oceňuje Havlasovy upřímné dojmy a popisy těžkostí, které je s manželkou během ročního pobytu v Japonsku postihly. Havlasu ve spojení s fotografií ovšem neuvádí ve své práci ani jednou. Procházková si všímá Havlasova kritického pohledu na Japonsko a Japonce a polemiky s jinými českými autory (Kořenský, Svojsík), kteří se Japonsku rovněž věnují.

Lucie Kratochvílová napsala v roce 2012 diplomovou práci *Jan Havlas, jeho život a vztah k Brazílii*. Všímá si v ní, kromě Havlasova aktivního boje za samostatné Československo, jeho diplomatické a literární činnosti, stejně tak jako jeho fotografické tvorby, a několikrát zdůrazňuje, že Havlasa používal fotografie nejen k ilustrování svých cestopisných knih, ale také k pořádání cestovatelských přednášek. Kratochvílová uvádí ve své práci chybně jméno Miloslava Haluzy jako Jan Haluza.

Velmi dobře vystihuje Havlasovo literární dílo, týkající se jeho šestiměsíčního pobytu na Tahiti v roce 1910, Moe Binarová ve své disertační práci *Ustavení a rozvrácení exotického mýtu*. Připisuje Havlasovi místo nejvýraznějšího představitele exotického románu v Čechách, titul, který nelze v tomto případě chápat pozitivně. Třebaže se věnuje Havlasově literární tvorbě, nezapomíná zmínit, že Havlasa ilustruje své cestopisné knihy vzácnými (hodnotnými) fotografiemi.

Části literární tvorby Jana Havlasy zaměřené na Japonsko se ve své bakalářské práci *JAPONSKO V DÍLE JANA HAVLASY* věnuje Martin Jirkal. Velmi podrobně se zabývá pobytem manželů Havlasových v Japonsku a pečlivě rozebírá všechny Japonskem inspirované romány a cestopisy. Fotografie a fotografickou činnost Jana Havlasy však zmiňuje v celé práci pouze dvakrát, a to v prvním odstavci druhé podkapitoly (2.2 *První měsíc v Japonsku*). Jirkal uznává, že Havlasa píše své romány na základě vlastních zkušeností z míst, které sám navštívil, zcela však opomíjí důležitost fotografií, které během roční cesty po Japonsku s manželkou Elsie pořídili.

Havlasovu první zahraniční cestu do Itálie, resp. cestopisy z Itálie, hodnotí ve své stati *Havlasova (?) Itálie* Nella Mlsová. Ta jej označuje za zakladatele cestopisní fotografie, nikde však nevysvětluje, na základě čeho mu tento titul, dle jejího mínění, přísluší. Ve zbytku stati se věnuje městům a místům, které Havlasa

v Itálii navštívil, četbou jakých autorů se na cestu připravoval a ve kterých svých dílech je citoval, nebo s nimi polemizoval.

V diplomové práci věnované osobnosti vědce, cestovatele, fotografa a spisovatele Karla Domina (*Cestoval Karel Domin 1882-1953*) zmiňuje Havlasu rovněž Markéta Hubálková.

Téměř všichni tito autoři uvádějí nesprávně místo narození Havlasovy manželky Elsie. Ta se narodila jako Elsa Hermanová dne 31. 8. 1891 ve městě Lincoln ve státě Nebraska (nikoliv tedy v Los Angeles), jak dokazuje jednak šestnácté oficiální sčítání obyvatelstva Spojených států z 9. dubna 1940, ale také další sčítání lidu z roku 1950. Hlavním zdrojem informací je Správa sociálního zajištění Spojených států.²

Množství diplomových prací a odborných článků věnovaných Janu Havlasovi a jeho literární a diplomatická činnost jasně dokazují, že se jedná o výraznou osobnost naší historie. Neméně důležitá je fotografická součást jeho života. Za jeho absenci v odborné předlistopadové literatuře, a nedostatečné zastoupení v té polistopadové, je zodpovědný především minulý režim, který se snažil z obecného povědomí obyvatel Československa vytěsnit mnoho umělců, autorů a dalších zajímavých osobností.

2. Pozůstalost

Osobní pozůstalost Jana Havlasy se nedochovala celá na jednom místě. K rozdělení ovšem nedošlo ani tak v důsledku nějakých negativních dějinných událostí, jako spíše přirozeným vývojem v průběhu Havlasova života. Tři největší části pozůstalosti se dnes nacházejí v Archivu H+Z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, depozitáři Památníku národního písemnictví v Litoměřicích a archivu Náprstkova muzea asijských, afrických a amerických kultur v Praze. Od srpna 2023 vlastní zlomek pozůstalosti také Regionální muzeum v Teplicích, kde se Jan Havlasa narodil. V letech 1920–1924 a 1943–1947 působil jako československý velvyslanec v Brazílii a Chile. Část jeho pozůstalosti, převážně se jedná o materiály spojené s výkonem funkce velvyslance, se nachází také v archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Největší část pozůstalosti se nachází v depozitáři Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně (dále archiv H+Z). Jde o cca 2890 ks fotografií (pozitivů), 878 ks

² <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6K44-23J6>: (po vytvoření účtu a přihlášení)

negativů a 27 ks pohlednic. Fotografická pozůstalost je rozdělena do větších souvisejících celků podle životních období a zemí, ve kterých Havlasa pobýval.

Pohlednicemi je v tomto případě myšlena série barevných dopisnic, které podle Havlasových fotografií vytvořil akvarelem pravděpodobně Antonín Brunner a vytiskl B. Kočí jako 16. sérii uměleckých dopisnic. V archivu se dále nachází 2 ferotypie (fotografie na kovové desce), které pocházejí pravděpodobně ze strany rodiny Elsie. Jako autor je na obou uveden *Melendy and Packard Manitowoc. Wisconsin*.

Kromě velké části fotografické pozůstalosti se v archivu nachází také Havlasovy diáře, rukopisy, drobné suvenýry z cest, makety knih a cestovatelských přednášek, stejně tak jako rozsáhlá osobní korespondence s rodinou a přáteli. Pro potřeby této disertační práce je důležitá hlavně téměř kompletně dochovaná korespondence Jana Havlasy s manželkou Elsie čítající více než dvě stě dopisů z let 1929–1930, kdy byl Havlasa členem opiové komise Společnosti národů v Asii.

V archivu se dále nachází Havlasův diplomatický pas z působení v Chile, drobné suvenýry z cest, jeden z jeho psacích strojů a několik kousků oděvů Jana a Elsie. Žádný z fotografických přístrojů, které manželé Havlasovi během svých cest používali, se pravděpodobně nezachoval.

Velkou část pozůstalosti uchovává také depozitář Památníku národního písemnictví v Litoměřicích. Jedná se o celkem devět krabic s pozůstalostí Jana Havlasy. Jde hlavně o korespondenci s Miloslavem Haluzou a Annou Petříkovou, průklepy a rukopisy vydaných románů a povídek a originál nevydané autobiografie *Útržkový kalendář*. Dále se jedná o novinové výstřižky o Janu Havlasovi.

Dochované fotografie pocházejí hlavně z pozůstalosti Miloslava Haluzy a Anny Petříkové, kterým Havlasa kopie svých oblíbených fotografií často posílal. Jedná se většinou o tzv. newprinty, tedy fotografie nazvětšované z původních negativů, často ovšem roky nebo i desítky let po jejich vzniku.

Velké množství Havlasových fotografií, návrhů obálek, korespondence s redaktory a nakladateli a dalších materiálů se nachází také v archivu Náprstkova muzea v Praze. Ty muzeum obdrželo v 60. letech ze Státního pedagogického nakladatelství. Pro potřeby ilustrování publikovaných knih a novinových reportáží a článků posílal Jan Havlasa ze svých cest nakladatelům do Prahy nejen fotografické pozitivy, ale i originální negativy.

„1. listop. 1960. Vážený soudruhu, zasíláme k Vaším rukám fotografie z díla J. Havlasy a foto kroje z podkarpatské Rusi, které jsme převzali z Komenia.

*Fotografie jsou pro naše učebnice neupotřebitelné, nemáte-li i Vy upotřebení, skartujte. S pozdravem Státní pedagogické nakladatelství podnikový archiv“*³

Archiv uchovává původní Havlasovy pozitivy ke knihám *Cesta kolem světa* (1915), *Světla dalekých přístavů* (1915), *Zkrocený západ* (1922), *Japonským vnitrozemím* (1924), *V brazilských horách* (1925), *Dech tropů* (1925), *Cesta bohů* (1926), *Přes hory a doly* (1927), *Kouzlo laguny* (1928), *Japonský podzim* (1930) a *Japonské jaro* (1932). Fotografie jsou na rubu velmi často opatřeny Havlasovou ručně psanou poznámkou o velikosti a umístění na stránce dané knihy. Některé fotografie mají na líci naznačený ořez či požadovaný výřez. Srovnání těchto fotografií s ilustracemi v knihách potvrzuje, že Havlasovy instrukce byly téměř bez výjimky dodržovány.

Dále se v archivu nachází několik obálek tematicky seřazených fotografií, např. *příroda, architektura, práce, doprava*, a obálky s portréty Jana a Elsie Havlasových, rodiny a přátel. Kromě fotografií se v archivu nachází také kreslené mapky ostrovů Moorea a Tahiti, různé novinové a obrazové výstřižky, soubor originálních akvarelů Antonína Brunnera podle Havlasových fotografií, série perokreseb Otakara Štáfla, první diplomatický pas Jana Havlasy (Brazílie), dopisy od přátel, rukopisy povídek, série dopisnic podle Havlasových fotografií z edice *Umělecké snahy* (autorem barevných dopisnic vytvořených podle fotografií je pravděpodobně Antonín Brunner) a několik zvětšených fotografií pořízených ve vile Jana Havlasy v Los Angeles v posledních letech jeho života (autorem fotografií je zřejmě Eduard Ingriš).

V červnu 2023 obdrželo Regionální muzeum v Teplicích darem od paní Doubkové malou část korespondence a cca 30 Havlasových fotografií ze vzájemné korespondence Jana Havlasy a dlouholetých přátel, manželů Plachých. Součástí pozůstalosti je také dopis Eduarda Ingriše ze dne 27. 8. 1965 adresovaný Ing. Jiřímu Plachému. V něm popisuje okolnosti Havlasova úmrtí a následné záchrany jeho majetku. Kromě fotografií je součástí věnované pozůstalosti také několik průklepových kopií Havlasova nedokončeného autobiografického díla *Útržkový kalendář*.

Malá část pozůstalosti Jana Havlasy se nachází v soukromých sbírkách, případně v majetku osob nebo jejich dědiců, se kterými byl Havlasa v korespondenčním styku, byť je pravděpodobné, že se jedná hlavně o pozdější duplikáty fotografií uložených v jednom ze tří hlavních, již zmiňovaných archivů. Občas se dopisy, plakáty, pohlednice či fotografie objeví v různých aukcích či antikvariátech.

³ Dopis Státního pedagogického nakladatelství Dr. Zahradníčkovi. Archiv Náprstkova muzea, Havlasa 1

Je možné, že se některé důležité osobní věci a velká část fotografického archivu ztratily při nepokojích v USA v 60. letech těsně po Havlasově smrti. V té době v jeho domě pobýval další český cestovatel Eduard Ingriš, který však byl v době nepokojů mimo Los Angeles a dům byl pravděpodobně několikrát vykraden.

Tato disertační práce využívá materiály ze všech jmenovaných zdrojů. Archiv H+Z je svým obsahem nejrozsáhlejší a i když depozitář PNP obsahuje některé originální materiály (fotografie, dopisy či originály strojopisů a rukopisů), konkrétně u fotografií se jedná se většinou o pozdější duplikáty (hlavně ze 40., 50. a 60. let) původních Havlasových fotografií uložených právě v Archivu H+Z ve Zlíně. Tomu odpovídá jednak stav fotografií, modernější (novější) fotografický papír Kodak Velox a rovněž datace. Havlasa některé fotografie v 50. a 60. letech popisoval a datoval červenou popiskou.

3. Historický kontext

Pro analýzu a hodnocení Havlasova fotografického díla je třeba pro srovnání vybrat vhodné fotografie – cestovatele, a také stanovit kategorie, do kterých jednotlivé fotografie zařazujeme. Jedním z prvních možných rozdělení je na profesionální a amatérské fotografie.

Amatérský fotograf v tomto kontextu znamená fotografa, který není na své tvorbě ekonomicky závislý. Označení “amatér“ neslouží k hodnocení kvality jeho výstupů. Z tohoto hlediska byla většina, ne-li všichni první cestovatelé-fotografové, amatéry, tzn. nevlastnili živnost k provozování fotografické činnosti. Své fotografie navíc často prodávali nepřímo, například skrze ateliéry či vydavatele.⁴ Mnoho z prvních cestovatelů fotografujících v cizině však bylo vyučenými malíři,⁵ některé podporovaly finančně různé organizace nebo panovníci či vlády jednotlivých zemí. Jedním z prvních takových počínů byla *Missions Héliographiques* ve Francii v roce 1851.

Pokud označujeme něčí tvorbu za profesionální, specifikujeme, že se dotýčný fotograf svou tvorbou živí, anebo je na ní ekonomicky závislý. Proto je někdy vhodnější označení komerční fotograf, nikoliv profesionální. Tento typ fotografů-cestovatelů se rozšířil v 60. letech 19. stol., patří k nim například bratři Bissonové,

⁴ Například Enrique Stanko Vráz navázal kontakt s fotografem Františkem Krátkým, který množil a prodával Vrázovy stereofotografie. Také pro něj z jeho fotografií pořizoval diapozitivy pro přednášky. Viz: SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013. ISBN 978-80-7331-112-4, s. 392.

⁵ Salzmann, Négre, le Secq, le Gray, Fenton, Baldus, Flachéron, Constant a další začínali jako malíři. Viz. CÍSAŘ, Karel (ed.). *Co je to fotografie?* Praha: Herrmann, 2004, s. 131.

Edouard Baldous, Francis Frith či Frank Mason Good (který s Frithem dlouho spolupracoval). Státní zakázku dostal koncem 60. let například Timothy H. O'Sullivan; stal se tak oficiálním fotografem americké vlády. Na vlastní pěst se rozhodli podnikat například Francis Bedford či Felice Beato.⁶

Petra Trnková ve své disertační práci *Technický obraz na malířských štaflích* řadí masový rozvoj amatérské fotografie do 80. let 19. stol., ale přiznává, že zvláště ve Francii či Británii by se daly její počátky vysledovat mnohem dříve. V těchto zemích mělo k dispozici dobře vybavené fotolaboratoře již v polovině 19. stol. mnohem více fotografů – amatérů než např. v Německu či Rakousku, jehož byly české země v té době součástí. Díky vazbám mezi Českem, Rakouskem a Francií bychom za jednoho z prvních amatérů (a fotografů na našem území vůbec) mohli považovat rektora piaristické koleje v Litomyšli Floruse Ignáce Staška. Mezi amatéry té doby bychom kromě duchovních našli také šlechtice či přírodovědce.⁷

*„V podmínkách střední Evropy tehdy tyto předpoklady splňovala především šlechta a vyšší podnikatelské kruhy, jejichž příslušníci fotografování velmi brzy přijali jako prostředek rozptýlení, předmět zábavy a vysoce módní atribut svého postavení.“*⁸

Otázkou definice komerčního fotografa a fotografa amatéra se ve své eseji *Who were the amateur photographers?*⁹ zabývá Michael Pritchard. Rovněž užívá pojmu komerční fotograf, protože na rozdíl od označení profesionál lépe vystihuje podstatu činnosti. Zatímco označení profesionální dává tušit kvalitní výsledky, označení amatérský jako by znamenalo špatný nebo nedosahujících dobrých výsledků, což není nutně pravda. V 19. stol. mělo označení amatérský fotograf blíže k označení umělecký. Zatímco definice komerčního fotografa jako člověka, který se živí fotografickou činností, je relativně jasná, není definice amatérského fotografa jejím pouhým opakem. Pro někoho byl v 19. stol. amatérem fotograf, který neměl z této činnosti nikdy žádný zisk, pro jiné bylo stále akceptovatelné, pokud dotyčný občas prodal několik snímků. Mnoho fotografů se pohybovalo mezi těmito nepsanými hranicemi, například Roger Fenton začínal jako amatér,

⁶ FRIZOT, Michel (ed.). *A New History of Photography*. 1. Konemann, 1998. ISBN 978-3829013284, s. 150.

⁷ TRNKOVÁ, Petra. *Technický obraz na malířských štaflích: česko-němečtí fotoamatéři a umělecká fotografie : 1890-1914*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-87029-51-0, s. 26, 27.

⁸ TRNKOVÁ, Petra. *Fotografové amatéři a umělecká fotografie v kontextu uměleckých a umělekohistorických teorií. (1890-1914)*. Illuminace. roč. 16, č. 3, s. 99-120. ISSN 0862-397X. 2004, s. 101.

⁹ Kdo byli ti amatérští fotografové? Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20221006020041/http://eitherand.org/reconsidering-amateur-photography/who-were-amateur-photographers/#fn2>

ale následně přijal zakázku Britského muzea, která se týkala prodeje jeho fotografií krymské války.

Roger Taylor definuje amatérského fotografa jako gentlemana-amatéra, jedince z vyšší střední třídy, který má dostatečné prostředky k tomu, aby se fotografování mohl ve svém čase věnovat.¹⁰ Amatéri se sdružovali ve fotografických spolcích, zajímaly je umělecké, vědecké a záznamové možnosti nového média. Diskutovali spolu o technologii a postupech a také zde vystavovali a navzájem si hodnotili fotografie.

Za amatéra nebyl považován každý fotograf, který se chtěl stát členem některého ze spolků. Zatímco pro některé spolky bylo důležité, aby jejich členové své fotografie nikdy neprodávali, pro jiné byl občasný prodej fotografií nepřijatelný.

Na rozvoji fotografických technologií se například ve Spojeném království dlouho podíleli hlavně amatéri. Stáli za technologickým pokrokem a experimenty, které posunovaly médium fotografie kupředu. Zatímco komerční fotografové byli zaneprázdnění portrétováním platících zákazníků, amatéri měli čas experimentovat a zkoušet nové materiály a postupy, protože nebyli na výsledcích svého koníčka existenčně závislí.^{11 12}

Rozvoj amatérské fotografie byl úzce provázaný s technologickým vývojem a cenovou dostupností fotografických přístrojů, materiálů a potřebných chemikálií. V době, kdy začal fotografovat Jan Havlasa¹³, měl amatérský fotograf k dispozici nepřeberné množství fotografických materiálů, od suchých skleněných i želatinových desek po svítkové filmy na želatinové podložce. Fotografovat mohl na velké deskové fotoaparáty různých formátů, ale také na sklopné měchové přístroje, které se téměř vešly do kapsy u saka nebo kabátu.

Ve snaze o pochopení fotografické tvorby Jana Havlasy musíme vzít v potaz především fakt, že Havlasa sám sebe vnímal v první řadě jako spisovatele, diplomata a přírodovědce, nikoliv jako fotografa. Vlastní fotografie často používal jen jako vizuální pomůcku k psaní románů a cestopisů a nikdy neměl ambice se jimi prezentovat samostatně, např. prostřednictvím výstav. Diapozitivy

¹⁰ TAYLOR, Roger. *Impressed by Light*. British Photographs from Paper Negatives, 1840-1860, London, 2007.

¹¹ NICOL, John. *Concerning amateurs*, British Journal of Photography, no. 1081, vol. 28, 21 January 21 1881, s. 32.

¹² Pritchard ve své disertační práci *The development and growth of British photographic manufacturing and retailing 1839-1914* uvádí Nicolsovo zjednodušení na pravou míru, jelikož mezi komerčními fotografy bylo také velké množství těch, kteří svým experimentováním dostupnou technologii zlepšovali. Ve Francii to byli například Antoine Claudet či André Disdéri.

¹³ Prokazatelně v roce 1902 na Slovensku a v Itálii.

podle vlastních fotografií doprovázel své cestovatelské přednášky a kopie oblíbených fotografií posílal přátelům po celém světě. Neexistuje ovšem žádný důkaz, že by je prodával, např. v podobě tisků či fotografických alb, jako někteří jeho vrstevníci či předchůdci.¹⁴

To, že byla fotografie pro Havlasu nejoblíbenějším koníčkem, nejlépe dokládá úryvek kapitoly věnované popisu řeky Russian River v Kalifornii, kterou navštívil v lednu 1906. Za pozornost stojí také jeho konstatování lítosti nad faktem, že měl k dispozici pouze černobílý fotografický materiál, na který fotografoval i později ve 40. a 50. letech, přestože v té době již byly k dostání barevné materiály, např. diapozitivy Kodachrome.

„V lodičce jsme pak jezdili po Russian River, stále nenasyceni kouzelnými pohledy, z nichž některé jsem si zachytil na kodaku, ... a jež byl bych chytal neúnavně, kdybych byl měl ještě několik tuctů filmů v kapse. Je to se mnou zlé; narodil jsem se s choutkami milionáře jako syn i vnuk spisovatelů a osud mne udělal zase spisovatelem; a z těch mých choutek jest i fotografování. Fotografoval bych všechno: kvočna s kuřaty upoutá na chvíli můj kodak, - každou palmu bych fotografoval se všech stran, - každý vrch, každou stráň, každou scénu, každou charakteristickou postavu. Raději bych jedl jen jednou denně na svých cestách, než abych nesměl fotografovat. ... věru byl bych nejraději si zvěčňoval každý z těch obrázků, a jen líto mi bylo, že barvy na nich nelze zachytit a toho jasu, že svěžího vzduchu v nich nemožno uzavřít ani té vůně, jež odevšad vystupovala se země, nassáklé ranní rosou, ponenáhlu se vypařující...“¹⁵

V roce 1961 vydalo nakladatelství Orbis dvoudílnou publikaci *Čeští cestovatelé* Josefa Kanského. O Janu Havlasovi (ani Janu Klecandovi) tam ovšem nenajdeme ani zmínku, a to ani v závěrečné kapitole *Spisovatelé na cestách*. Havlasovi tehdy bylo 78 let a po smrti své ženy Elsie žil zcela v ústraní v Los Angeles. Komunistický režim jeho knihy vůbec nevydával, k dostání byly zcela výjimečně v antikvariátech. Zdálo by se, že se režimu podařilo úspěšného spisovatele, diplomata a fotografa vymazat z českých dějin. Naštěstí se tak nestalo. Zásluhou Eduarda Ingríše (1905-1991), dalšího významného českého globetrottera, o kterém Kanský nepíše, se podařilo Havlasovu pozůstalost zachránit. Po Ingríšově smrti¹⁶ byly obě části pozůstalosti dopraveny společně do České republiky, a to hlavně zásluhou Miroslava Zikmunda (1919-2021). Toho mohl v 60. letech komunistický režim ignorovat jen velmi těžko, a tak je v knize

¹⁴ Podrobněji v kapitole *Česká cestovatelská fotografie do roku 1900*

¹⁵ HAVLASA, Jan. *Listy ze San Franciska: americké poznámky*. Král. Vinohrady [i.e. Praha]: Přerod, 1916, s. 85.

¹⁶ Eduard Ingríš zemřel 11. ledna 1991 v USA

Čeští cestovatelé jemu a jeho příteli a životnímu souputníkovi Jiřímu Hanzelkovi (1920-2003) věnována alespoň jedna kapitola¹⁷.

Dopis Josefa Kanského spisovatelce Anně Petříkové ze srpna 1968 ovšem dokazuje, že Kanský o Havlasovi věděl, dokonce jej do své knihy chtěl zahrnout, ovšem zasáhla státní cenzura, která vyřadila nejen Havlasu, ale také další české cestovatele.

„Četl jsem včera ve Svobodném slově Váš zajímavý článek „Zapomeneme na dílo Jana Havlasy?“ a rád bych se dověděl něco o podrobnostech života Havlasova a o druhu cestopisných rukopisů o nichž píšete, že jich více zanechal. Jsem autorem knihy Čeští cestovatelé vyšlé po průtazích r. 1961 a pozměněné censurou. Proto tam není Havlasa a další. Můj žák, prof. Mareš ze St. Boleslavi psal kdysi Havlasovi o životopis a fotografie, právě proto abych je mohl použít aspoň v druhém vydání, které ovšem také nevyšlo. Havlasa poslal ale dopis i s fotografiemi se bohužel ztratil. Je to velká škoda, jako mnoho jiných.“¹⁸

Ve své knize *Galerie c.k. fotografií*, vydané v roce 2001, v kapitole *Cestování po světě* píše Pavel Scheufler, že: „V publikacích, denících a vzpomínkách nalezneme zmínky a zkušenosti s fotografováním také u dalších našich cestovatelů (E. Holuba, P. Durdíka, Č. Paclta, J. Havlasy).“¹⁹ Jedná se o jediný zápis věnovaný Havlasovi. V knize *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*²⁰ z roku 2013 se už o Havlasovi nedozvíme vůbec nic.

Havlasu v publikaci *Fotografické obrazy cestovatelů přelomu 19. a 20. století* z roku 2019 jen velmi stručně zmiňují autoři Štěpánka Borýsková, Blanka Hnulíková, Jan Šejbl a Jiřina Todorovová. Pro potřeby historického výzkumu počátků české cestovatelské fotografie se věnují nejprve Enriqu Stanku Vrázovi i jako jednomu z prvních a nejznámějších cestovatelů-fotografů a posléze vycházejí v další kategorizaci z rozdělení Michaela Borovičky²¹, který rozčlenil české fotografy-cestovatele na 1. *Profesionály*, 2. *Světoběžníky a dobrodruhy* a 3. na *Spisovatele a malíře*. Borovička alespoň krátce poznamenává, že: „Za pozornost však stojí Havlasovy snímky, jež by po kompoziční stránce snesly i dnešní měřítko kvalitní cestopisné fotografie.“²²

¹⁷ Kanský, Josef. *Čeští cestovatelé*. Praha: Orbis, 1961. sv. 2, s. 480. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:ed8c36e0-1af0-11e4-90aa-005056825209>

¹⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví; Havlasa Jan (vl. jm. Jan Klecanda ml.) (473)

¹⁹ SCHEUFLER, Pavel. *Galerie c. k. fotografií*. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-9044-0, s. 195.

²⁰ SCHEUFLER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013. ISBN 978-80-7331-112-4.

²¹ BOROVIČKA, Michael. *Velké dějiny země Koruny české*. Praha: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-000-2, s. 572-619.

²² Tamtéž, s. 615

Borýsková a kol. používají upravené názvy těchto kategorií, a sice rozdělují fotografie na *Vědce na cestách*, mezi které řadí například slavné orientalisty Aloise Musila (1868-1944) nebo Bedřicha Hrozného (1879-1852), botanika Karla Domina (1882-1953) a geografa Jiřího Viktora Daneše (1880-1928), dále na cestovatele, kteří se vydávali do světa za dobrodružstvím nebo za prací, kde zmiňují Bedřicha Machulku (1875-1954), Richarda Štorcha (1877-1927) a průzkumníka Josefa Ladislava Erbeny (1888-1958).

Do další kategorie, kterou nazvali *Cestující spisovatelé*, zařadili právě Jana Havlasu. Zde zmiňují, že Havlasa vlastními snímky ilustroval své cestopisy a že tvořily předlohu pro skleněné diapositivy, které promítal během svých přednášek. Hlubší analýza jeho fotografické tvorby bohužel chybí.

4. Havlasova fotografická tvorba:

Fotografickou tvorbu Jana Havlasy je možné rozdělit podle jeho jednotlivých životních etap, protože je s nimi velmi úzce spojená. Při snaze o její pochopení je třeba si uvědomit, že sám sebe vnímal hlavně jako spisovatele. Fotografie pro něj byla velmi důležitá, ale hlavně jako zdroj informací, např. při psaní knih, nebo jako obrazová ilustrace knih nebo doprovod cestovatelských přednášek. Vyjadřoval se primárně svými texty a fotografiemi doplňoval své zážitky. Nejčastěji fotografoval během cest po světě, svého velvyslaneckého působení v Brazílii a Chile nebo při kratších výletech v okolí jednotlivých stálých „bydlišť“, pokud se toto označení dá v jeho případě vůbec použít.

Fotografie vnímal jako součást svého díla, nikoli samostatný výstup či výsledek. Pokud víme, neměl nikdy ambice vystavovat své fotografie samostatně nebo je prodávat v podobě tisků a pohlednic, jako někteří jeho kolegové a předchůdci. V tomto ohledu je jedinou výjimkou série uměleckých pohlednic malovaných podle fotografií Jana Havlasy z roku 1917. Protože své cestopisné knihy nevydával chronologicky, byly pro něj při psaní jeho deníkové zápisky a fotografie naprosto zásadní pomůckou.

Jan Havlasa se živil hlavně psaním románů, cestopisných knih a cestovatelských reportáží, do jisté míry také překlady. Po návratu z cesty kolem světa v roce 1913 měl již tolik zážitků a fotografického materiálu, že mohl pořádat také cestovatelské přednášky s promítáním vlastních fotografií. Během svého života fotografoval nejčastěji na různé modely fotoaparátů značky Kodak. Častá velikost dochovaných negativů a pozitivů je 140 x 80 mm, což odpovídá svitkovému filmu typ 122. O „svém kodaku“ často píše v cestopisech či dopisech. Během cesty opiové komise (1929-1930) s sebou měl Havlasa jako záložní fotoaparát také jakýsi německý přístroj, který ovšem označuje jako „ten německý

krám“. Havlasovy fotoaparáty se v pozůstalosti bohužel nedochovaly. Na rozdíl od svých vrstevníků fotografů – cestovatelů, jež dávali přednost větším fotografickým kamerám a skleněným deskám či listovým filmům, které byly vhodnější pro pomalejší a soustředěnější práci, fotografoval Havlasa celý život výhradně na svitkové filmy. Vědomě upřednostňoval jejich velikost, lehkost a skladnost před materiály, které by snad mohly poskytnout kvalitnější obrazové výstupy, ovšem za cenu zvýšené hmotnosti a křehkosti materiálu v případě např. skleněných desek. Velkou výhodou sklapovacích svitkových fotoaparátů, které Havlasa používal, byla také jejich pohotovost a nenápadnost.

„Sedím na palubě, koukám na obě strany při psaní, aby mně nějaký pěkný pohled neutekl, aparát otevřený a na sklapnutí připravený leží vedle mne na židli, ale myslím, že už toho asi mnoho nepochytám, poněvadž cestou nahoru jsem fotografoval jako blázen, a sotva spatřím něco, co bych už neměl v nějaké obměně. A při tom si kouřím báječné havana, na čemž není nic zvláštního, poněvadž od Singapuru počínajíc vlády mne trachtýrují havana cigáry, což je náramné pošušňáníčko. Ted' vidím nějakou plachetku, tak snad za okamžik bude přece jen zas... No, sklapl jsem to, ale nic tak zvláštního to nebude. Víš, kolik jsem včera a dnes sklapl snímků? Jenom akorát 130 !!!! Ale mělo by jich být aspoň 50 prvotřídních!! Obydlí na vodě, zříceniny, Budhové atd. A typy!!“²³

Z dnešního pohledu bychom jeho fotografie mohli označit za dokumentárněreportážní. Fotografie z jednotlivých zemí obsahují snímky krajín, zaměřoval se jak na celkové pohledy, tak i na detaily, např. jednotlivé rostliny, pouliční scény, momentky nebo zachycené i lehce aranžované portréty. Velmi často se na fotografiích objevuje také jeho žena Elsie, ať už sama nebo v přítomnosti dalších osob. Havlasův smysl pro humor dokazují také autoportréty, které fotografoval celý život.

Havlasovo časté používání technicky nedokonalých, špatně zaostřených nebo expozičně nevyvážených fotografií v knihách dokazuje, že dával přednost informační a obsahové hodnotě vybraných fotografií před jejich technickou „dokonalostí“.

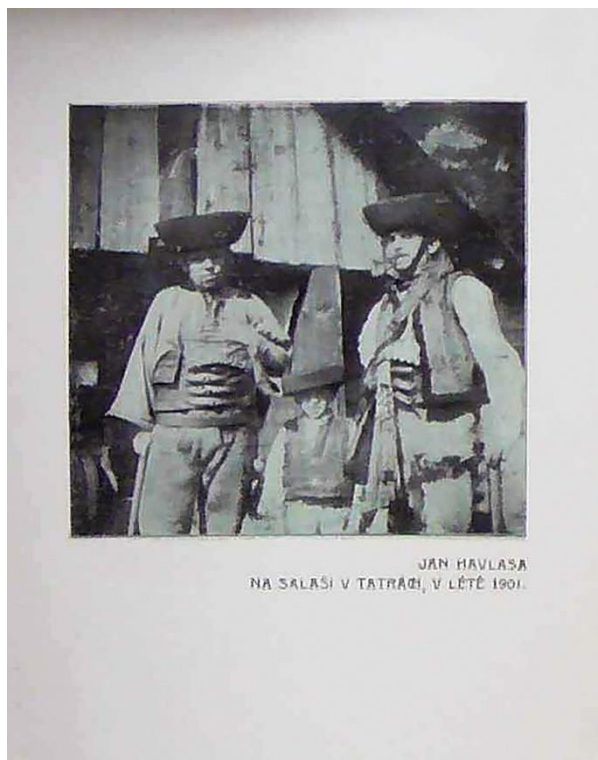
Na začátku své spisovatelské dráhy ilustroval fotografiemi také několik svých knih povídek, později pouze cestopisy, i když podle zápisků v diářích měl v polovině 20. let v plánu ilustrovat svými fotografiemi také knihu povídek inspirovanou vlastními zážitky z cest po světě. K jejímu napsání však nikdy nedošlo. Počátky Havlasovy fotografické tvorby v letech 1900–1904 souvisí s výlety do Tater a týkají se také první velké zahraniční cesty, výpravy do Itálie.

²³ Dopis č. 97 ze 14. prosince 1929, sbírka MJVM, Archiv H+Z, fond J. Havlasa, inv. č. Ha 397

Z tohoto období se fyzicky mnoho pozitivů a negativů nedochovalo, pro ukázky musíme nahlédnout do jeho knih.

V popisu knih *První tatranské povídky* (1909) a *Poslední tatranské povídky* (1909) se uvádí, že „jsou vyzdobeny původními snímky autorovými“. Havlasa tedy zřejmě již fotografoval během svých výprav na Slovensko, protože v knize *Touha do dálky* z roku 1922 se píše: „se čtyřmi dřevoryty Otakara Štáfla a dvaceti devíti snímky autorovými²⁴“. Fotografie otištěné v této knize se v žádném ze jmenovaných archivů nenacházejí. Je možné, že snímky zůstaly u nakladatele nebo tiskárny a časem se ztratily.

V knize *První tatranské povídky* se nacházejí fotografie krajiny slovenských Tater či aranžované portréty obyvatel salaší a pastevců v tradičních oděvech, často stojících před svými obydlími. Na první fotografii v knize vidíme Jana Havlasu v tradičním oděvu s kloboukem na hlavě. Pod fotografií je popis „Jan Havlasa, na salaši v Tatrách, v létě 1901.“ Jednalo by se pravděpodobně o jednu z nejstarších datovatelných fotografií.

Obrázek 2 Jan Havlasa na salaši v Tatrách, v létě 1901, *První tatranské povídky*, 1909

Knihy *Poslední tatranské povídky* je ilustrována podobnými fotografiemi, většinou se jedná o horaly pózujícími před salašemi nebo stojícími v krajině. V obou knihách Havlasa používá čtvercových, ale i kruhových výřezů z původního

²⁴ Označení “autorovy snímky” mohlo také znamenat, že si Havlasa fotografie zakoupil, šlo o celkem běžnou praxi. Vráz fotografie nakupoval i prodával, Machulka fotografoval podle zakázek a Josef Kořenský fotografie pro své knihy pouze nakupoval, sám vůbec nefotografoval.

obdélníkového negativu. Nepříliš kvalitně reprodukováné snímky jsou nejčastěji čtvercového formátu o velikosti cca 8,5 cm. Vybrané fotografie jsou většinou komponované a střed, zobrazené stíny naznačují, že Havlasa často fotografoval se sluncem v zádech. Zachycené postavy tak nejsou utopené ve stínu, rysy tváří nebo oděvy jsou relativně dobře čitelné.

První významná část jeho fotografické tvorby začíná příplutím do USA v roce 1904. Do Ameriky se vypravil jako neplacený zpravodaj Národních listů, aby podal zprávu o českém dni na Světové výstavě v Saint Louis, ale rozhodl se v Americe nějaký čas zůstat. Cestuje, píše a fotografuje, aktivně se snaží přimět české emigranty k myšlence samostatného československého státu. Zde se jeho tvorba výrazně proměňuje a zlepšuje. Díky známostem rodiny své přítelkyně a budoucí manželky, Elsie Hermanové, se seznamuje se slavným fotografem Louistem Fleckensteinem.²⁵ Na Fleckensteinově fotografii *Figures on a beach* můžeme vidět Elsie, Jana Havlasu a Elsinu sestru Bernice.

Obrázek 3 *Figures on a beach*, Louis Fleckenstein, 1907-1943

Vzájemná setkání a výlety mají na Havlasovo fotografické vidění nepopíratelný vliv. Fotografie z dalšího období jsou mnohem odvážnější a kompozice přesnější. Havlasa přestává používat dekorativní výřezy a nebojí se přistupovat blíže ke svému námětu. Dochovalo se také několik kusů pozitivů zpracovaných jinou technikou než na bromostříbrných papírech, které Havlasa používal celý život. Není jisté, zda je autorem Havlasa nebo Elsie, autorem by

²⁵ Fleckenstein založil v roce 1914 s Edwardem Westonem a dalšími fotografy klub Camera Pictorialists of Los Angeles. Louis Fleckenstein. Online. Getty Museum Collection. 2024. Dostupné z: <https://www.getty.edu/art/collection/person/103KCX>. [cit. 2024-07-02].

mohl být také Fleckenstein, který pracoval s kallitypií a dalšími fotografickými technikami.

Jeho tvorba v tomto období je spíše osobní, používání vlastních fotografií v knihách jako by pro něj bylo až druhotné. Za šest let amerického pobytu vydal celkem osm knih povídek a pouze jediný cestopis, knihu *V kraji věčného jara* (1909), která někdy bývá označována za první česky psaný kalifornský cestopis. Havlasovi se také připisuje autorství tohoto označení Kalifornie. Mnohem více cestopisů ilustrovaných vlastními fotografiemi začíná vydávat teprve po návštěvě Francouzské Polynésie (1910) a roční cestě kolem světa (1912-1923).

Nejvíce dochovaných fotografií, více než tisíc, pochází z půlroční cesty po Francouzské Polynésii. Havlasa označuje pobyt na ostrově Tahiti jako nejšťastnější období svého života. Mezi nejčastější fotografické náměty z tohoto období patří krajiny – pobřeží jednotlivých ostrovů, korálové útesy, pohoří a rostliny. Dále jsou to obyvatelé Francouzské Polynésie, ať už se jedná o aranžované portréty nebo momentky. Velmi často se Jan a Elsie fotografovali také navzájem, pořizovali společné autoportréty pomocí stativu a časové spouště. Velkou část svých negativů kopírovali na fotografický papír, který měl předtištěnou zadní stranu ve formátu pohlednice (Real Photo Postcard). Část fotografického materiálu si přivezli s sebou, další potřeby si nechávali posílat lodí, která na Tahiti pravidelně zastavovala na cestě z USA do Austrálie. Vyvolané snímky zasílali své rodině a přátelům nebo rozdávali místním přátelům.

Obrázek 4 Ha 2095, Milan Rastislav Štefánik (uprostřed), vpravo vedle něj Elsie, Papeete, 1910.

Druhý nejčtenější archiv obsahuje fotografie z cesty kolem světa, kterou se svou ženou vykonali v letech 1912-1913. Největší část z ní, téměř celý rok 1912,

přítom stráví fotografováním a poznáváním Japonska. Několik tisíc dochovaných snímků, hlavně z Tahiti a okolních ostrovů a dále z Japonska, Číny, Malajsie, Myanmaru a Indie, dokládá jeho nadšení a zápal pro fotografování. Manželé si sami, často ve velmi improvizovaných podmínkách, vyvolávali exponované negativy a sami také pořizovali kontaktní kopie, které zasílali rodině a přátelům do USA i do Evropy. V porovnání s předchozími fotografiemi z USA přibývá portrétů, fotografií památek či architektury a pouličních snímků. Nechybí ani vzájemné portréty. Jedná se o období, kdy byl jako fotograf zřejmě nejvíce aktivní. Havlasa při fotografování téměř vždy usiloval o co největší autentičnost fotografovaného momentu. Důležité pro něj bylo zachytit co nejvěrněji viděnou situaci a atmosféru, k aranžovaným fotografiím se uchýloval v případě, kdy hrozilo, že viděný moment zmizí dřív, než se mu ho podaří zachytit nebo když byli s Elsie středem pozornosti, např. v odlehlejších a nepříliš turisticky navštěvovaných vesnicích. Zdá se, že se navíc zcela vědomě vyhýbal populárním motivům, které znal z knih a přednášek svých kolegů²⁶, ani se nesnažil napodobovat nebo vyhledávat motivy, které se už tehdy označovaly jako „typické“ nebo „charakteristické“.

Obrázek 5 Ha 2058, Elsie před krámkem v Jokohamě, 1912

Hned po návratu do Prahy začíná Havlasa pořádat cestovatelské přednášky, během kterých promítá své snímky. Mnohé z nich si pro tento účel nechal vyrobit a kolorovat v Japonsku. Diapozitivy se bohužel fyzicky nedochovaly, existuje o nich alespoň několik psaných zmínek, např. v podobě dochovaných plakátů na přednášky, v knihách a dopisech. Manželé spolu postupně navštívili mnoho měst

²⁶ Například Josef Kořenský fotografie pouze nakupoval, sám nefotografoval.

v Čechách, na Moravě i ve Slezsku, a tak měla Elsie poprvé v životě možnost poznat zemi, ze které její rodina odešla v polovině 19. stol. do USA. Zážitky a fotografie z cesty kolem světa byly pro Havlasu v následujících letech zdrojem inspirace při psaní románů i cestopisů. V jeho tvorbě se stále objevuje jedna technická nedokonalost, a sice časté zaostřování na pozadí, za fotografovaný námět. I tak je na dochovaných fotografiích vidět, jaký udělal jako fotograf za posledních několik let pokrok, jeho snímky velmi dobře obstojí ve srovnání s našimi dalšími cestovateli – fotografy. Po návratu z cesty kolem světa fotografuje hlavně svou ženu Elsie, rodinu a přátele při různých společenských událostech a výletech. Tyto fotografie mají osobní charakter a nesloužily nikdy k ilustrování knih nebo jako obrazový doprovod při přednáškách.

Obrázek 6 Ha 3695, U Dufků ve Světlé nad Sázavou, 1914

Během necelých čtyř let strávených v Brazílii (1920-1924) měl možnost ve volných chvílích cestovat po okolí hlavního města a fotografovat při různých výletech a oficiálních výpravách. Jedinečné jsou také fotografie zachycující budovu prvního československého velvyslanectví, v kopci nad Sao Paulo. V knize *Přes hory a doly* (třetí vydání z roku 1938) v části *Poslední brazilské zápisky* se v kapitole *Sběratel negativů se zpovídá* můžeme dozvědět několik podstatných informací o Havlasově fotografické tvorbě. Kapitola samotná vznikala pravděpodobně ještě v Brazílii těsně před odjezdem Havlasových zpět do Československa v roce 1924.

„Dávám se právě tak nerad spoutávat úzkoprými negativy jako kdokoli jiný, a od nejútlejšího dětství mně zakázané ovoce chutnalo ze všeho nejvíce. A přece jsou negativy, jež jsou mi drahé, a k nimž se pořád vracím. Je jich dokonce několik

tisíc, jsou pěkně uloženy v albech, a na ta alba mám vždy nějakou důkladnou skříň anebo při cestování kufřík, který nepustím s očí. Jak důvtipný čtenář už dávno pochopil, jsou to negativy fotografické, a poněvadž sklo je věc křehká, těžká a neskladná, odjakživa jsem fotografoval jenom na filmech. Do alba docela maličkého se jich vejde několik set. Tak malá knížka o sto papírových kapsách, že se pohodlně vejde do náprsní kapsy, a je v ní navždy zachyceno aspoň tři sta krásných obrázků z mého života. Knížek toho druhu mám celou sbírku, a ještě spousty negativů nejsou dosud srovnány, zařaděny, definitivně uloženy.“²⁷

Havlasa potvrzuje, že fotografoval pouze na svitkový negativ, zamýšlí se nad negativem a jeho kvalitou a možnostmi, potvrzuje tak fotografické znalosti převyšující úroveň znalostí tehdejších amatérských fotografů, kteří se procesem vyvolávání filmů zvětšování fotografií sami nezabývali.

Obrázek 7 Ha 736, Elsie a další členové výpravy na koních, Brazílie, 20. léta

Z fotografického hlediska patří jednoznačně k nejlepším Havlasovy fotografie z cesty opiové komise po Asii z let 1929-1930. Počet dochovaných snímků je relativně malý, Archiv H+Z uchovává jen cca 250 původních snímků. Část fotografií je zezadu hustě popsaná, Jan jimi doplňoval dopisy, které psal své ženě během roční cesty téměř každý den. Velké množství fotografií se dochovalo pouze v podobě ilustrací v cestopise *Země pagod* (1932) a v cestovatelských reportážích, které mu vycházely v novinách. Havlasa při fotografování často

²⁷ HAVLASA, Jan. *Přes hory a doly: cesty v tropech a subtropích*. V Praze: Československá grafická Unie, 1938, s. 750

experimentoval s možnostmi svého kodaku, tak jak to dokládá např. jeden dochovaný skutečný noční snímek, i když v korespondenci zmiňuje více pokusů s dlouhými expozičními časy. V dopisech často zdůrazňuje, jak jsou jeho fotografie důležité pro psaní knih. Prosí svou ženu, aby nestříhala jednotlivá políčka z filmů nebo je alespoň očíslovala tak, aby věděl, v jaké jdou posloupnosti. Také Elsie nabádá, aby negativy a snímky, které zaslal k otištění v českých novinách a časopisech, od redaktorů opět vybrala. V průběhu cesty fotografuje z ruky za jízdy z vlaku, jedoucí rikši i z paluby lodi. Přestože je pro něj stále důležitější spíše informační a obsahová stránka fotografií než ostrost a správná kompozice, je jednoduchým srovnáním snímků z předchozích let s těmi z cesty opiové komise vidět, jakého pokroku dosáhl. Dobře komponované a exponované krajiny, pouliční scény, aranžované portréty místních obyvatel (Havlasa jim ještě říká typy), rostliny i zvířata, dokonce noční fotografie. Nechybí portréty ostatních členů komise, autoportréty či momentky z vyšetřování.

Lašio: šanské ženy z okolí.

Obrázek 8 Země pagod (1932), s. 441

Během svého diplomatického působení v Chile v letech 1943-1947 má stále možnost občas cestovat a fotografovat, byť většinu času mu zde zabírá funkce velvyslance, přednášky a podpora různých dobročinných spolků. Archiv H+Z uchovává malý počet snímků z tohoto období, u části je bohužel nejasné autorství. Poslední tvůrčí fotografické období se týká let 1947-1964, kdy žili Havlasovi v Kalifornii. Jedná se o snímky osobního a upomínkového charakteru, např. domu

a zahrady v Los Angeles, ale také o fotografie z výletů do národních parků. Většinou se jedná o fotografie krajin, záběry na skalní masivy, vodopády či stromy, snadno rozpoznatelný je např. Half Dome v yosemitském národním parku, známý hlavně díky dokonalým fotografiím Ansela Adamse. Havlasa ještě stále píše a upravuje své knihy, ale zdá se, že již nemá zájem vydávat fotograficky ilustrované cestopisy, ale spíše jen romány. V Československu už mu ale žádná kniha nevyjde. Havlasa v tomto období prochází své fotografie a negativy ze všech předchozích cest a nechává u místních fotografických studií vyvolat oblíbené snímky, které posílá svým známým a přátelům, se nimiž je ve velmi častém korespondenčním styku. Po smrti Elsie v roce 1957 se zcela uzavírá do sebe a do nitra svého domu. Většinu času tráví u psacího stroje. S přáteli komunikuje skrze dopisy, nadále jim posílá fotografie a občas také průklepové kopie textů, na kterých právě pracuje.

Obrázek 9 Ha 1560, Elsie s batohy u padlého stromu, USA, 1950-1955

Závěr

Cílem disertační práce *Fotografická tvorba spisovatele, cestovatele a diplomata Jana Havlasy* bylo analyzovat fotografickou tvorbu osobnosti Jana Havlasy a zasadit ji do kontextu 1. pol. 20. stol., do které spadá jeho tvůrčí činnost.

Na základě několikaletého podrobného studia Havlasovy fotografické, osobní i literární pozůstalosti, analýzy jeho fotografické tvorby a jejího srovnání s dalšími českými i zahraničními cestovateli a fotografy jsem dospěl k závěru, že Jan Havlasa byl velmi vzdělaným, zdatným amatérským fotografem. Přestože nikdy nevytvářel etnografické ani botanické fotografické sbírky, ani neměl ambice prezentovat se pouze svými fotografiemi nebo se fotografií živit, ovládal fotografický proces dokonale. Fotografování bylo jeho nejoblíbenějším koníčkem, archiv vlastních snímků z cest pro něj byl důležitým zdrojem informací při psaní cestopisů a románů, které svými snímky rovněž ilustroval.

Havlasa začal fotografovat již na začátku 20. stol. během svých prvních větších cest po Slovensku a Itálii. Poté, co se v roce 1904 vydal poprvé do Spojených států, začal ilustrovat fotografiemi nejprve své články v novinách a později také povídky a cestopisy. Nejstarší fotografické knižní ilustrace se vyznačovaly výraznými dekorativními ořezy a výřezy, kterými se zřejmě snažil vylepšit své rané fotografie. Jeho tvorba se výrazně proměnila a zlepšila v Los Angeles po seznámení s fotografem Louistem Fleckensteinem, se kterým byl během následujících let v osobním i korespondenčním styku. Havlasovy kompozice byly přesnější a přesvědčivější, v následujících letech ilustroval své cestopisy čím dál větším počtem vlastních fotografií a postupně zcela upustil od používání převzatých snímků. S fotoaparátem nejvíce experimentoval během výpravy do Francouzské Polynésie, Japonska a následné cesty kolem světa, kdy s ním často fotografovala také jeho žena a celoživotní partnerka Elsie. Fotografie osobního charakteru doplňoval snímky krajiny, památek, momentkami, ale také aranžovanými portréty a humornými autoportréty.

Snad právě proto, že se cítil být hlavně spisovatelem a nikoli fotografem, pořizoval fotografie i během situací, které by jiní cestovatelé – fotografové mohli považovat za nevhodné. Jeho reportážně laděné momentky z vlaku, sedla koně nebo malé loďky v sobě mají zvláštní energii a živost. Přestože bývají občas špatně zaostřené nebo zvláštně komponované, neváhal je Havlasa použít do svých knih a četných cestovatelských přednášek. Na rozdíl od většiny jmenovaných českých cestovatelů – fotografů, kteří experimentovali s kamerami různých velikostí a formátů a často z různých důvodů volili těžké a křehké skleněné desky, byl Jan Havlasa celý život věrný svitkovým filmům a téměř bezvýhradně používal sklopné měchové fotoaparáty Kodak, se kterými byl velmi spokojen.

Nejvýrazněji se jeho fotografický rukopis rozvinul ve 20. letech během vyslaneckého působení v Brazílii, v roce 1929 pořídil při cestě opiové komise po Asii své vůbec nejlepší fotografie. Jeho cestopisy a cestovatelské reportáže z přelomu 20. a 30. let, vycházející v českém i zahraničním tisku, již byly ilustrované fotografiemi bez výrazných ořezů a zásahů, navíc byly často tištěny velmi kvalitním hlubotiskem. Havlasa nechává své fotografie plně vyznít, stávají se rovnocennými s jeho texty. V tomto období patřil v Československu k nejprodávanějším autorům.

Ve 30. letech se během pobytu v Paříži a Monaku věnoval hlavně literární činnosti, archiv fotografií z předešlých let je pro něj důležitým zdrojem informací a vzpomínek při psaní. Po emigraci do Spojených států a čtyřletém diplomatickém působení v Chile v letech 1943-1947 se jeho fotografická tvorba stává opět spíše osobní a vzpomínkovou. Již nemá ambice pokračovat v psaní cestopisů ilustrovaných vlastními fotografiemi, navíc se po komunistickém převratu v Československu stává zapovězeným autorem a postupně upadá v zapomnění. V 50. letech fotografuje hlavně během výletů se svou ženou. Po její smrti se uzavírá před světem a více již téměř nefotografuje. V posledních letech svého života prochází svůj fotografický archiv a nechává pro přátele a věrné čtenáře, se kterými je v častém korespondenčním styku, vyvolat své oblíbené fotografie, často doplňované popisy a datací.

V posledních dvou desetiletích se osobnost a dílo Jana Havlasy stává zaslouženě předmětem obnoveného zájmu, většina autorů bohužel opomíjí jeho fotografickou činnost, přestože ta byla vždy neoddělitelnou součástí jeho života a literární tvorby. Teprve s fotografiemi dávají jeho cestopisy, romány, deníkové záznamy a korespondence smysl, protože pouze dohromady podávají osobitou zprávu u stavu světa a jeho proměnách v 1. pol. 20. stol. Havlasovy romány mohou vzhledem ke svému jazyku připadat dnešním čtenářům těžko srozumitelné a snad i povrchní, mnohem čtivější jsou i dnes jeho cestopisy. Ovšem pravý Havlasa se odkrývá teprve v osobní korespondenci s rodinou, ale hlavně se svou milovanou ženou Elsie. Zato jeho fotografie jsou zcela nadčasové a přestože se fyzicky dochovala pouze malá část jeho fotografického archivu, trůfám si tvrdit, že v porovnání s již zavedenými jmény české cestovatelské fotografie obtojí se ctí.

Přínos práce pro vědu a praxi

Disertační práce *Fotografická tvorba spisovatele, cestovatele a diplomata Jana Havlasy* představuje vůbec poprvé pohled na významnou osobnost československých dějin skrze autorovy fotografie ve spojení s jeho literární, cestovatelskou a diplomatickou činností. Hlavní přínos práce spočívá v rozšíření řady českých fotografů – cestovatelů 1. pol. 20. stol. Kromě zařazení do dějin české cestovatelské fotografie se nabízí také vydání první fotografické monografie či obdobné publikace Jana Havlasy určené široké veřejnosti. Havlasovy fotografie by mohly rovněž posloužit badatelům věnujícím se dějinám antropologie, kolonialismu nebo např. technologickému vývoji v USA na počátku 20. stol.

Seznam použité literatury

ARCHER, Myfanwy Morgan. *Wisconsin man inventor of folding film roll kodak features*. The Wisconsin magazine of history. 1933, Volume 16, no. 3, s. 235-243. ISSN 1943-7366.

BARTEČEK, Ivo. *Pozůstalost Jana Havlasy (1883-1964) v Literárním archivu Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech*. Acta musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia, 2002, 2(1), s. 39-56. ISSN 0862-8548.

BINAROVÁ, Moe. *Ustavení a rozvrácení exotického mýtu*. Praha, 2014.

BINKOVÁ, Simona a POLIŠENSKÝ, Josef. *Česká touha cestovatelská: cestopisy, deníky a listy ze 17. století*. Praha: Odeon, 1989.

BOROVÍČKA, Michael. *Cestovatelé v exilu*. Lidé a Země, 2010, 59(4), s. 98-101. ISSN 0024-2896.

BOROVÍČKA, Michael. *Učitel objevitelem pramenů Eufratu a Tigridu*. Lidé a země. 2009-04-17, roč. 2009, čís. 4

BOROVÍČKA, Michael. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-000-2.

BORÝSKOVÁ, Štěpánka; HNULÍKOVÁ, Blanka; ŠEJBL, Jan a TODOROVÁ, Jiřina. *Fotografické obrazy cestovatelů přelomu 19. a 20. století: archivně-historický výzkum skleněných negativů a diapozitivů*. Praha: NAMU, 2019. ISBN 978-80-7331-528-3.

BUCHANAN, Robert a CRAMB, John. *Palestine in 1860: A Series of Photographic Views, Taken Expressly for this Work by John Cramb, Photographer to the Queen. 1860*.

CÍSAŘ, Karel (ed.). *Co je to fotografie?* Praha: Herrmann, 2004.

Časopis Musea království Českého. Praha: Matice česká, 1921, 95(2 - 3), s. 85. ISSN 1210-9746.

DANEŠ, Jiří Viktor a DOMIN, Karel. *Dvojím rájem*. 2. vyd. Praha: J. Otto, 1925

DITTERTOVÁ, Eva; DVOŘÁKOVÁ, Hana; HORUCKOVÁ, Lucia; KAŠPAROVÁ, Dagmar; KOLÁČNÝ, Ivo et al. *Jindřich Vávra: sběratel a mecenáš = collector and patron*. Přeložil Gwendolyn ALBERT. Praha: Karel Kerlický - KANT, 2020. ISBN 978-80-7437-322-0.

- Dufek, Antonín. *Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/1*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0735-0.
- Dufek, Antonín. *Dějiny českého výtvarného umění 1780-1890 III/2*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0735-0.
- ECO, Umberto. *Meze interpretace*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0740-9.
- FLAUBERT, Gustav. *Flaubert in Egypt: A Sensibility on Tour*. Penguin Classics, 1996. ISBN 978-0140435825.
- FRANCI, Riccardo. *Au Nippon, studio su Salvatore Chimenz fra due secoli e due mondi*. 1. Itálie: Edizioni Del Faro, 2014. ISBN 9788865373729.
- FRIZOT, Michel (ed.). *A New History of Photography*. 1. Konemann, 1998. ISBN 978-3829013284.
- HANNAVY, John (ed.). *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*. 1. Routledge, 2007. ISBN 978-0415972352.
- HAVLASA, Jan, *Kouzlo laguny*. Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, Praha 1928
- HAVLASA, Jan, *V brazilských horách*, Praha 1925 do vyd. Pramenů
- HAVLASA, Jan. *Cesta bohů*. V Praze: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1926.
- HAVLASA, Jan. *Cesta kolem světa*. V Praze: Nákladem Ústředního nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1915.
- HAVLASA, Jan. *Cesty po světě: Japonským vnitrozemím*. 1. Praha: Ústřední nakl. a knihkup. učitelstva, 1924.
- HAVLASA, Jan. *Dech trópů: Tahitská dobrodružství*. Praha: Ústřední nakl. a knihkupectví učitelstva čsl., 1921
- HAVLASA, Jan. *Japonský podzim*. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, 1930.
- HAVLASA, Jan. *Přes hory a doly: cesty v tropech a subtropích*. V Praze: Československá grafická Unie, 1938.
- HAVLASA, Jan: *Cesta kolem světa*, Praha, ÚNKUČ 1915, s. 37.
- HENDL, Jan. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-246-0030-7.
- HOJDA, Zdeněk a Eva CHODĚJOVSKÁ. *Heřman Jakub Černín na cestě za Alpy a Pyreneje*. Vyd. 1. Praha: Národní galerie v Praze, 2014, s. 26. ISBN 978-807-0355-572.
- ISER, Wolfgang. *Jak se dělá teorie*. Limes (Karolinum). Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1672-8.

JIRKAL, Martin. *Japonsko v díle Jana Havlasy*. Bakalářská práce, vedoucí Vaněk, Václav. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky, 2016.

JŮN, Libor a DEJMAL, Ivan. *Letem českým světem: obraz proměny českých zemí v odstupu století : 1898 : 1998*. Lomnice nad Popelkou: Studio JB, 1999. ISBN 80-900903-6-2.

KENCKI, Adam. *Jeruzalém ve fotografických albech 19. století*.

KOBLIC, Přemysl. *Letem světem: obrázkový týdeník*. Praha: A. Neubert, 1932-1933, 7(49).

KOPRIVICA, Tatjana & SFAMENI, Carla & D'EREDITÀ, Antonio. (2019). C. Sfameni, A. D'Eredità, T. Koprivica, *The main public buildings of Doclea: Archival, Archaeological and Architectonic Research*, Archeologia e Calcolatori, Supplemento 11 (2019), 85-103.

KOŘENSKÝ, Josef. *Amerika: kulturní obrázky z Ameriky severní*. V Praze: A. Storch syn, 1911.

KOŘENSKÝ, Josef. *Po druhé v Žaponsku*. Praha: J. Otto, 1910.

KRATOCHVÍLOVÁ, Lucie. *Jan Klecanda - Havlasa, jeho život a vztah k Brazílii*. Praha, 2012.

KUČERA, Karel. *Jan Havlasa: Život a dílo českého cestovatele a diplomata*, Praha, 2004. Diplomová práce. UK, Filozofická fakulta, s. 60.

KUČERA, Karel. *Jan Havlasa: Život a dílo českého cestovatele a diplomata*, Praha, 2004. Diplomová práce. UK, Filozofická fakulta.

KUNSKÝ, Josef. *Čeští cestovatelé*. Praha: Orbis, 1961. sv. 2.

LOISEAUX, Olivier; FUMEY, Gilles a LANGER, Freddy. *Image and exploration: early travel photography from 1850 to 1914*. New York, NY: Prestel Publishing, 2019. ISBN 3791385925.

MACHULKA, Bedřich a Alois Ladislav KAISER. *V Africe na stezkách zvěře: Vzpomínky afrického cestovatele a lovce*. Praha: Orbis, 1955.

MALTEZ, José Veiga; KORECKÝ, David a PAVÃO, Luís. *Carlos Relvas: objekty věčnosti*. Praha: Galerie Rudolfinum, 2013. ISBN 978-80-86443-25-6.

MANNING, M.J. (2014), *Education in the School of Dreams: Travelogues and Early Nonfiction Film Jennifer Lynn Peterson*. Durham, NC: Duke University Press, 2013. . J Am Cult, 37: 225-226.

MUSIL, Alois, ŽĎÁRSKÝ, Pavel (ed.). *Ze světa islámu*. Praha: Akropolis, 2014. ISBN 978-80-7470-062-0.

MUSIL, Alois. *Tajemná Amra*. Česko]: Jana Štelclová a Miroslava Štelclová, 200. ISBN 80-86247-72-4.

- Národní listy*. Praha: Julius Grégr, 13.8.1887, 27(221), s. (3). ISSN 1214-1240.
- NICOL, John. *Concerning amateurs*. British Journal of Photography, no. 1081, vol. 28, 21 January 21 1881
- PEREZ, Nissan N. *Focus East: Early Photography in the Near East (1839-1885)*. 1. Abradale/Abrams, 1988. ISBN 0810909243.
- PÍŽA, Adam. *Pohled Josefa Kořenského na vzdělávání v cizích zemích v druhé polovině 19. století na základě analýzy Kořenského cestopisného díla* [online]. Brno, 2017.
- Plzeňské listy*. V Plzni: J.R.Port, 10.10.1891, 27(122), s. [2]. ISSN 1804-0187.
- Pravda: List Československé komunistické strany - odbočka Plzeň*. Plzeň: Tiskařské a nakladatelské družstvo Pravda, 24.7.1982, 63(174), s. 4. ISSN 1803-1633.
- PREININGEROVÁ, Magdalena a CEKOTOVÁ, Blanka. *Archiv H+Z - centrum moderního českého cestovatelství 20. století: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně : katalog fondů*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2015. ISBN 978-80-87130-37-7.
- PROCHÁZKA, Matěj. *Missie jesuitské vůbec a missie P. Aug. Strobacha z T.J. zvlášť*. V Brně: Nákladem Dědictví ss. Cyrila a Methoděje, 1886.
- PROCHÁZKOVÁ, Tereza. *Vývoj českého zájmu o vzdálené Japonsko*. Olomouc, 2008
- REICH, Edvard. *Alois Musil: selský synek světovým cestovatelem*. V Praze: Českomoravské podniky tiskař. a vydavatelské, 1930
- Revue fotografie: čtvrtletník pro fotografickou tvorbu*. Praha: Orbis, 1986, 30(1), s. 83. ISSN 0232-0576.
- SECKÁ, Milena. *Vojta Náprstek: vlastenec, sběratel, mecenáš*. V Praze: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-173-9.
- SCHEUFLEER, Pavel, DVOŘÁKOVÁ, Hana a KOSTRHUN, Petr (ed.). *Čas rytířů dalekých moří: sběratel a mecenáš Jindřich Vávra = The time of the knights of the far seas : collector and patron Jindřich Vávra*. Přeložil Gwendolyn ALBERT. Praha: Karel Kerlický - KANT, 2020. ISBN 978-80-7437-317-6.
- SCHEUFLEER, Pavel. *Galerie c. k. fotografů*. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-247-9044-0.
- SCHEUFLEER, Pavel. *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2013. ISBN 978-80-7331-112-4.
- SKOPEC, Rudolf: *Naši fotografové v exotických krajích*. *Revue fotografie*, 1973, č.1.

STODDARD, J. L. (John Lawson). (1894). *A trip around the world with John L. Stoddard: a collection of photo-engravings of famous scenes, cities and paintings of Europe, Asia, Africa, Australia, North and South America*. Chicago: The Werner Company.

STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. SCAN. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

SUCHOMEL, Filip a SUCHOMELOVÁ, Marcela. *Námořní deník Erwina Dubského: sbírka albuminových fotografií ze 70. let 19. století z Japonska*. Brno: Moravská galerie v Brně, 2006. ISBN 80-7027-146-9.

SUCHOMEL, Filip. *Šašin, šašin!!: japonská fotografie 19. století*. V Praze: Národní galerie, 2017.

ŠAŠEK Z BÍŘKOVA, Václav. *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*. Praha: Československý spisovatel, 1974.

TAYLOR, Roger. *Impressed by Light*. British Photographs from Paper Negatives, 1840-1860, London, 2007.

TELÍŠKOVÁ, Kateřina. *Fotografická pozůstalost Jana Havlasy*. Bakalářská práce, 2006.

TODOROVÁ, Jiřina, Jan CHOVANEČEK a Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur (Praha, Česko). *Kolem světa: sbírka fotografií z cest Josefa Kořenského v Náprstkově muzeu asijských, afrických a amerických kultur*. Praha: Národní muzeum, 2011, s. 5. ISBN 978-80-7036-300-3.

TODOROVÁ, Jiřina. *Enrique Stanko Vráz: záhadný cestovatel fotograf*. Praha: Národní muzeum, 2006.

TODOROVÁ, Jiřina; ŠTORCHOVÁ, Simona. *Aktuální poznatky o autorství fotografií z fondu Bedřicha Machulky a Richarda Štorcha v Náprstkově muzeu*. www.digitalniknihovna.cz [online]. Náprstkovo muzeum [cit. 2024-05-03].

TRNKOVÁ, Petra. *Fotografové amatéři a umělecká fotografie v kontextu uměleckých a uměleckohistorických teorií*. (1890-1914). *Iluminace*. roč. 16, č. 3, s. 99-120. ISSN 0862-397X. 2004.

TRNKOVÁ, Petra. *Podle přírody!: fotografie a umění v 19. století : příklady z českých a moravských sbírek*. Brno: Barrister & Principal, 2013. ISBN 978-80-7485-020-2.

TRNKOVÁ, Petra. *Technický obraz na malířských štaflích: česko-němečtí fotoamatéři a umělecká fotografie : 1890-1914*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-87029-51-0.

ULMAN, František. *Moravská orlice*, 17.8.1876, 14(186), ISSN 1803-117X.

Valley Camera Club., Photographers' Club of New England. (18981920). Photo-era. Boston, Mass.: [New England Photo Era Pub. Co.].

Vesmír: časopis pro šíření vědy přírodní, země- a národopisné. Praha: Václav F. Kumpošt, 7.1953, 32(6), ISSN 0042-4544.

VRÁZOVÁ, Vlasta. *Život a cesty E. St. Vráze*, Praha 1937.

WÜNSCH, Josef. *Na zříceninách karthaginských.* Květy: časopis věnovaný poučné zábavě i záležitostem národním. Praha: Jaroslav Pospíšil, 7.1879, 1(7), s. 20. ISSN 0023-5849.

Zvon: týdeník beletristický a literární: majetek družstva spisovatelského. V Praze: F. Šimáček, 1930, 30(51).

Seznam obrázků

Obrázek 1 Ha 3244 Jan Havlasa, „Bohemian novelist“, fotografie Louise Fleckensteina, poč. 20. stol.	5
Obrázek 2 Jan Havlasa na salaši v Tatrách, v létě 1901, První tatranské povídky, 1909	20
Obrázek 3 Figures on a beach, Louis Fleckenstein, 1907-1943	21
Obrázek 4 Ha 2095, Milan Rastislav Štefánik (uprostřed), vpravo vedle něj Elsie, Papeete, 1910.	22
Obrázek 5 Ha 2058, Elsie před krámkem v Jokohamě, 1912.....	23
Obrázek 6 Ha 3695, U Dufků ve Světlé nad Sázavou, 1914	24
Obrázek 7 Ha 736, Elsie a další členové výpravy na koních, Brazílie, 20. léta .	25
Obrázek 8 Země pagod (1932), s. 441	26
Obrázek 9 Ha 1560, Elsie s batohy u padlého stromu, USA, 1950-1955	27

Přílohy

Odborný životopis autora

Adam Kencki

Webové stránky: www.adamkencki.com

Vzdělání:

Ph.D. 2020 - Univerzita Tomáše Bati, Ateliér Reklamní fotografie

MgA. 2018 Univerzita Tomáše Bati, Ateliér Reklamní fotografie

2017–2018 Bezalel Academy of Arts and Design Jerusalem, katedra fotografie (freemover)

BcA. 2015 Ostravská univerzita, Tvůrčí fotografie

Bc. 2011 Vysoká škola polytechnická Jihlava, Ekonomika a management

2008–2009 WSG Univeristy, Bydgoszcz (erasmus)

Pracovní zkušenosti:

2022 - [Art and Design Institut](#), Praha, učitel

2021 - Centrum uměleckých aktivit (IMPULS), Hradec Králové – lektor

2019–2020 Universal Production Partners – VFX

2017–2018 BoysPlayNice, LINKA – mediální komunikace fotografie architektury

2016–2021 Young Real Art – office manager

2015–2017 Abclinuxu – editor

2012 Olé Barcelona Hostel, Barcelona, Španělsko – recepční

2011 Art Hole Hostel, Praha – recepční

2010–2017 IDG, SmartWorld, PC World, Game Star - redaktor

2010 Palace Lisbon Hostel, Lisabon, Portugalsko – recepční

2009 Lucky Lake Hostel, Amsterdam, Nizozemsko – recepční, řidič

Stáže a workshopy:

2022 Mind's Eye – Galerie Adrian Bondy, Paříž
2017 Galerie Mostní1927
2016 Fotoateliér Mikulov
2016 Mezinárodní fotografický workshop Josefov
2013 KameraPhoto, Portugalsko
2011 Ryslinge Hojskole, Dánsko

Samostatné výstavy od roku 2016:

2024 Hermíno, přines klacek!, Galerie Díra, Ostrava
2023 Něco mezi, Ateliér Josefa Sudka, Praha
2022 Místečko, Festival UFF Uničov: Hic Sunt Hederex, Uničov
2021 Jenom hra, Festival současného umění Prostějov
2019 Město-Moře-Kuře, Czech Photo Centre, Praha
2019 Oblast 52, Jazz Club Reduta, Praha
2018 Zase doma, Fotografická galerie Fiducia, Ostrava
2017 No Visitors After Midnight II, OstravaPhoto festival, Ostrava
2016 No Visitors After Midnight, Galerie Duha, Prostějov,
2016 Quality Time, Cafezinho, Amsterdam, Netherlands

Skupinové výstavy od roku 2016:

2023 Dvanáctero očí, Photogether Gallery, Zlín
2022 Vyšší princip, Galerie G4, Cheb
2021 Týrání koček, Galerie Kabinet T., Zlín
2021 Živý pohyb, Galerie Dukla, Ostrava
2017 Ylín, Galerie Kabinet T., Zlín
2016 Josefov 01, Bastion IV, Josefov

Knihy:

2022 36Paris22 (vydal spolek Photogether, tisk Projekt Moribundus)
2021 Týrání koček, Galerie Kabinet T.

2020 Halinka (vydáno vlastním nákladem)

2018 O tom, co jsem dělal v Jeruzalémě (vydáno vlastním nákladem)

2017 Jeruzine 10 (s Kateřinou Dvořák), Jeruzalém (vydáno vlastním nákladem)

Publikace:

2018 Třicet pokojových květín, Časopis Foto 34

2015 Lukáš Bártl, O tom, co jsem dělal venku, Host 8, Brno, Česko

2015 Lukáš Bártl, O tom, co jsem dělal venku, Brno, Tiskárna Helbich a.s.

2014 Fábio M. Roque, Private, Our Private garde, Lisabon, Portugalsko

2013 Terezie Foldynová, Rozporuplná zahrada Adama Kenckeho, Protimluv 1, 2, Ostrava.

Online publikace:

Boooooooooom

Gessato

Gestalten

Phosmag

Plain Magazine

Uncertain Magazine

Ocenění:

2021 – FRESH EYES TALENTS 2021 EDITION

2022 – Týrání koček (Elsa Rauerová, Matej Chrenka, Matěj Skalický, Adam Kencki) - Nejkrásnější české knihy roku 2021 (1. místo v kategorii bibliofilie a autorské publikace)

MgA. Adam Kencki, Ph.D.

**Fotografická tvorba spisovatele, cestovatele a
diplomata Jana Havlasy**

Photographic work of writer, traveller and diplomat Jan Havlasa

Teze disertační práce

Vydala Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně,
nám. T. G. Masaryka 5555, 760 01 Zlín.

Náklad: vyšlo elektronicky

Sazba: Adam Kencki

Publikace neprošla jazykovou ani redakční úpravou.

Pořadí vydání: První

Rok vydání 2024

ISBN 978-80-7678-296-9